

ΜΕΡΟΣ Β΄

Χαίρει ἔχουσα ἡ Θεσσαλία

* * *

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
Δρ. BYZANTINΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΟ ΛΕΙΨΑΝΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΧΙΛΛΙΟΥ: ΕΚΘΕΣΗ, ΑΡΠΑΓΗ, ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Τό 1981, παραμονή τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου στίς 15 Μαΐου, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Μεγάλο Ἑσπερινό, ἐπέστρεψε τὸ λείψανο τοῦ πολιούχου τῆς Λάρισας. Τό ὑποδέχθηκε καὶ παρέλαβε ὁ μακαριστὸς μητροπολίτης Σεραφεῖμ Ὁρφανός. Εἶχαν προηγηθεῖ τὸ πρωὶ τῆς ἴδιας ἡμέρας ἔκθεση καὶ προσκύνηση μὲ πανηγυρική θεία λειτουργία στὸν Ἅγιο Δημήτριο Θεσσαλονίκης. Βρισκόταν ἤδη τρεῖς μῆνες στὴν Ἱ. Μ. Θεσσαλονίκης, στὸν μακαριστὸ μητροπολίτη Παντελεῖμονα Χρυσοφάκη, στὸν ὁποῖο τὸ εἶχε παραδώσει μὲ ὑπόδειξη τοῦ προαναφερθέντος μητροπολίτη Λαρίσης ὁ εὐρών τὸ λείψανο στίς ἀνασκαφές τῆς Πρέσπας καθηγητὴς Νικόλαος Μουτσόπουλος ἀπὸ τὴν Ἱ. Μ. Ὁρμύλιας Χαλκιδικῆς, ὅπου τὰ εἶχε καταθέσει τὸ 1976. Πιὸ πρὶν, γιὰ μερικὰ χρόνια, ὁ ἴδιος τὸ εἶχε ἐμπιστευθεῖ γιὰ φύλαξη στὴν Ἱ. Μ. Βλατάδων Θεσσαλονίκης¹. Στίς 12-4-1981 ὁ μακαριστὸς Σεραφεῖμ συνέταξε τὴ σχετική ἔκθεση, ὅπου πληροφορεῖ –ἐκτός των ἀνωτέρω– ὅτι τὸ 1976, στὴν ἀγρυπνία πού γινόταν στίς 15 Μαΐου στὴν Ὁρμύλια, γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τότε πού εἶχαν παραλάβει τὸ λείψανο, αὐτὸ ἄρχισε νὰ μυροβλύζει. Τὴν ὅλη ὑπόθεση χειρίστηκαν, ἐκτός ἀπὸ τοὺς δύο μητροπολίτες καὶ τὸν Νικόλαο Μουτσόπου-

---

¹ Ὁ Θεσσαλονίκης Παντελεῖμων ἤδη πρὸ ἔτους (1980) εἶχε εἰδοποιήσει τὸν μακαριστὸ Σεραφεῖμ γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, εὐρισκομένων στὴν Ἱ. Μ. Ὁρμύλιας Χαλκιδικῆς, ὅπου μετέβησαν μαζί στί συνέχεια. Δεύτερη φορά ἐπισκέφθηκε ὁ Λαρίσης Σεραφεῖμ τὴ Μονὴ Ὁρμύλιας τὸ 1981, τρεῖς μῆνες πρὶν καταλιξοῦν τὰ λείψανα στί Λάρισα.

λο, ὁ καθηγητὴς τῆς Λειτουργικῆς Ἰωάννης Φουντούλης².

Ἔως τὸ 1981 εἶχε παρέλθει σχεδὸν μία χιλιετία ἀπὸ τότε πού τὸ εἶχε ἀποσπάσει τὸ 985 μέ βία ὁ κατακτητὴς τῆς Λάρισας Σαμουὴλ καὶ τὸ μετέφερε μαζί μέ τούς κατοίκους τῆς σπίν πρωτεύουσά του, τὴν πόλη Πρέσπα. Ἐκεῖ ἔκτισε τὴ μεγάλην ἀρχιεπισκοπικὴ βασιλικὴ ἀφιερωμένη στὸν ἅγιο Ἀχιλλίῳ, τὴ μεγαλύτερη στὰ Βαλκάνια κατὰ τὴ Μέση βυζαντινὴ περίοδο³. Ἀλλὰ τὴ δεκαετία 1960, τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ΑΠΘ Νικόλαο Μουτσόπουλο θά ἀναλάβει τὶς ἀνασκαφές καὶ θά φέρει στὸ φῶς τὴν τεράστια βασιλική. Στὸ Διακονικὸ ἐντοπίσθηκε ἡ κτιστὴ λάρνακα τοῦ ἁγίου προστάτη τοῦ ναοῦ. Κάτω ἀπὸ τὴ μαρμάρινη πλάκα βρέθηκαν τὰ λείψανα τριῶν ἁγίων, πού ἦταν τοποθετημένα σέ ξύλινο κιβώτιο, τοῦ ὁποῦ σῶθηκαν κατάλοιπα⁴. Τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας ἔδειξαν ὅτι ὁ τάφος ἦταν τοῦ φερωνύμου ἁγίου τοῦ ναοῦ, τοῦ Ἀχιλλίου: 1. Ὁ τάφος ἐξαρχῆς ὑπῆρχε στὸν νότιο τοῖχο τοῦ διακονικοῦ τοῦ ναοῦ, κάτω ἀπὸ ἀρκοσόλιο, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸ Ἱερό Βῆμα, δέν ἦταν προορισμένος γιὰ κοινὸ θνητό, ὅπως βρέθηκαν σέ ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ ἀκόμη καὶ ἐπίσημοι τάφοι. 2. Τὸ πλῆθος τῶν νομισμάτων καὶ ἡμιπολύτιμων λίθων πού βρέθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ του εἶναι κάτι πού δέν συμβαίνει στους ἄλλους τάφους τοῦ ναοῦ. 3. Ὅπές τῆς καλυπτῆριας πλάκας τοῦ τάφου προορίζονταν γιὰ χοές ἐντὸς τοῦ τάφου. 4. Δέν βρέθηκε ἕνας σκελετός ὅπως σέ ἄλλους τάφους, ἀλλὰ ἄθροισμα ὀστῶν τουλάχιστον τριῶν τεθνεώτων. 5. Ὑπάρχουν παραδόσεις ἐντοπίων ὅτι στὸ

² † Μητροπολίτου Λαρίσης Σεραφεῖμ, *Ἡ ἀνεύρεσις τῶν Ἱ. Λειψάνων τοῦ μυροβλήτου Ἁγ. Ἀχιλλίου*, Λάρισα 1981, 29-32. Παραπέμπω στὸ μικρὸ αὐτὸ βιβλίον ὡς σημειὸν ἀναφορᾶς σέ ὑπάρχον ἀρχαϊκὸ ὑλικὸ ἐπὶ ἱστορικοῦ γεγονότος, χωρὶς νὰ διατίθεται νὰ ἀσκήσω ἱδικὰ ἐπιρροὴ στὸν ἀναγνώστη ἢ νὰ θεωρήσω σέ ἐπιστημονικὴ μελέτη ὡς προϋπόθεση τὴν ἀποδοχὴ τοῦ θαύματος πού περιγράφεται.

³ I. Thurn (ed.), *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, CFHB, Berlin-New York, 1973, 330, στχ. 5-9: «μετίγαγε δέ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, ἐπισκόπου Λαρίσσης χρηματίσαντος... καὶ εἰς Πρέσπαν ἀπέθετο, ἐνθα ἦσαν αὐτῷ τὰ βασίλεια [προσθήκη κωδίκων ACEU:] «οἶκον κάλλιστον καὶ μέγιστον ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ δομησάμενος». Γιὰ ὅλο το ἀνασκαφικὸ πρόγραμμα βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου στὴν Πρέσπα. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτη τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς*, ΑΠΘ-ΚΒΕ, τόμ. Α'-Β', Θεσσαλονίκη 1989.

⁴ Ν.Κ. Μουτσόπουλος, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου στὴν Πρέσπα. Ἐνα μνημεῖο κιβωτός τῆς τοπικῆς ἱστορίας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1999, 115 κ.ἑξ., ὅπου ἀναφέρει: «...μια ἐνδελεχὴς ἀνατομικὴ ἐξέτασι τους ἀπέδειξε ὅτι πρόκειται γιὰ ὀστᾶ πού ἀνῆκουν σέ περισσότερους ἀπὸ ἕνα σκελετούς...», πίν. 98-100, 105-111 (ξύλινο κιβώτιο), ὅπου φωτογραφίες ἀπὸ τεμάχια ὀστῶν τριῶν σκελετῶν (I, II, III), 128. Ὁ ἴδιος πρότεινε ὅτι ἐκτός τοῦ Ἀχιλλίου ὑπῆρχαν τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Οἰκουμενίου Τρίκκης. Ὁ Σαμουὴλ ἐπίσης εἶχε ἀποσπάσει τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Τρύφωνα ἀπὸ τὸν πῶλη Κότορ τῆς Δαλματίας. Τὸ θέμα τῶν δύο πρόσθετων λειψάνων ἀπαιτεῖ εἰδικὰ διαπραγματεύσει.

σημείο αυτό βρισκόταν θαμμένος ο άγιος Ἀχιλλίος με τήν πατερίτσα του⁵.

Σέ λίγες ἑλλαδικές πόλεις ἀναδειχθηκε ἅγιος τοπικός ἐπίσκοπος ὅπως ὁ Ἀχιλλίος. Ὑπῆρξε ἐν ζωῇ ἀναγνωρισμένη προσωπικότητα, μέ πολυπόικило ἔργο, ποιμαντικό καί κοινωνικό. Ἡ καταξίωσί του στόν ἑλλαδικό χῶρο ἔφερε πολλούς προσκυνητές νά προσκυνήσουν τό λείψανό του⁶. Κυριάρχησαν ὁμῶς αὐτοί πού τό οικειοποιήθηκαν.

Ἔχουν γραφεῖ δύο Βίοι, ὁ ἀρχικός, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται τόν 9ο αἰ.⁷, συγγραφείς ἀπό κάποιον ἀνώνυμο συγγραφέα εἴτε τοπικό εἴτε ἀπό ἄλλο μέρος καί ἕνας δεύτερος πού εἶναι ἐκτενέστερη διασκευή τοῦ πρώτου, ὁ ὁποῖος γράφτηκε τόν 13ο αἰ. μέ προτροπή τοῦ τότε μητροπολίτη Λαρίσης Θωμᾶ Γοριανίτη πρὸς ἕναν διερχόμενο ἀπό τή Λάρισα συγγραφέα⁸ θεώρησε ὅτι εἶχε «χάρισμα» ἀπό τόν Θεό⁹. Ὑπάρχουν ἀκόμη τέσσερις Κανόνες¹⁰, πού δέν εἶναι ὄλοι γνωστοί σέ τοπικό ἐπίπεδο.

⁵ Γιά τή συγκέντρωση τῶν τελικῶν συμπερασμάτων βλ. **Ν.Κ. Μουτσόπουλος**, *Ἡ βασιλική του Ἁγίου Ἀχιλλίου (1999)*, 128-131.

⁶ Γιά τό θέμα τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου καί τοῦ προσκυνήματος τοῦ ναοῦ τῆς Λαρίσας ἀπό τόν 9ο-10ο αἰῶνα κ.έ. βλ. παλαιότερη μελέτη, **Στ. Γουλούλης**, Ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου καί ἡ τιμὴ τῶν λειψάνων του στή Λάρισα μέχρι τό 985, *Πρακτικά του Α΄ Ἱστορικοῦ-Ἀρχαιολογικοῦ Συμποσίου «Λάρισα: Παρελθόν καί Μέλλον. Λάρισα 26-28/4/1985»*, Λάρισα 1985, 211-240.

⁷ **Δ. Σοφιανός**, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης. Ὁ ἀρχικός ἀνεκδότος βίος (Θ΄ αἰ.) καί ἡ μεταγενέστερη διασκευή του (Π΄ αἰ.). Ἀνέκδοτα ὑμνογραφικά κείμενα, *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά*, 3 (1990), 97-213, 98–105, 135-147.

⁸ **Δ. Σοφιανός**, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 106-11, 148-1. Ὁ Β΄ Βίος σέ σχέση μέ τόν Α΄ Βίο ἔχει 734 στίχους ἔναντι 412. Ἐπαναλαμβάνονται τά ἴδια δεδομένα μέ πῖο πλούσια λόγια. Πρὸς τό τέλος ἕνα τιμημά ἔχει ἀντιγραφεῖ μέ πιστό τρόπο (σ. 146, στχ. 367-370 καί σ. 167, στχ. 591.595), καί μόνον σέ ἕνα σημείο ὑπάρχει διαφορά, ὅπως θά δοῦμε πῖο κάτω. Ἐν ὀλίγοις ὁ μητροπολίτης Θωμᾶς ἐκσυγχρονίζει τόν Α΄ Βίο.

⁹ **Δ. Σοφιανός**, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 149, στχ. 17-23: «Καί εἰ μὴ ἐξ ὧν παρά Θεοῦ εἰλήφεις λόγον, οἷον ἰερέυμα τί, τούτω καλερήσειας».

¹⁰ 1) Κανὼν Ἰωσήφ Ὑμνογράφου (ἀκροστιχίδα: «Ἀχιλλίου μέ ταῖς λιταῖς σῶτερ σκέπε. Ἰωσήφ»), βλ. **Δ. Σοφιανός**, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 119-123, ὅπου βιβλιογραφία. (Ἡ προσθήκη τοῦ ὀνόματος στό τέλος ἀποτελεῖ σταθερό γνώρισμα τῶν Κανόνων τοῦ Ἰωσήφ, βλ. **Εὐτ. Τομαδάκης**, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος. Βίος καί ἔργον*, Ἐν Ἀθήναις 1971, 42-43, 82 κ.ε.) 2) Κανὼν Ἀρσενίου Ἐξένου (ἀκροστιχίδα: «Ἀχιλλίου μέ ἡ χάρις φωτιζέτω τόν ξένον», βλ. **Δ. Σοφιανός**, ὁ.π., 124-125, ὅπου βιβλιογραφία, 3) Κανὼν Ἀνωθύμου 13ου αἰ. (ἀκροστιχίδα: «Τόν κλεινόν ὕμνος Ἀχιλλίον αἰνέσω»), βλ. **St. Gouloulis**, «Καί νῦν τῶν θαυμάτων σου ἀφθόνως ἀπολάβουσι»: The «Ἐτερος κανὼν» τοῦ Saint Achillios of Larissa (13th c.) and the Honour of his Relics in the new national Churches of Balkan, *Church Studies*, 12, Nis 2015, 459-472 (ὁ **Δ. Σοφιανός**, ὁ.π., 123-124, 173-177, τόν θεωρεῖ ὡς δεύτερο Κανόνα τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου. 4) Κανὼν Ἀντωνίου Λαρίσης (14ος αἰ.), **Δ. Σοφιανός**, ὁ.π., 120-121, ὅπου βιβλιογραφία.

Ἐάν καί ὁ Ἀχίλλιος, ὡς γνωστόν, στά ἀγιολογικά του κείμενα φέρεται νά ζεῖ στήν ἐποχή πού ἔγινε ἡ Ἀ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος τῆς Νικαίας (325), εἶναι σίγουρο ὅτι τό 343 στή Σύνοδο τῆς Σαρδικῆς συμμετέχει ὁ Ἀλέξανδρος Λαρίσης¹¹.

Παρ' ὅλα αὐτά, ὑπῆρξε ἕνα μεγάλο κενό στήν τιμή του ὡς ἀγίου. Ἡ μνήμη του λησιμονεῖται μετά τήν κοίμησίν του σύμφωνα μέ τούς Βίους του. Ὅλα μέχρι τώρα δείχνουν ὅτι ὁ ἅγιος Ἀχίλλιος τιμᾶται σέ τοπικό ἐπίπεδο στά μέσα τοῦ 9ου αἰῶνα. Καταγράφεται ὡς ἅγιος στίς ἐπίσημες ἀγιολογικές σειρές τοῦ 10ου αἰ., τό Συναξάριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κων/πόλεως¹² καί τό Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου Β΄¹³. Ἡ εἰκονογραφία του (11ος αἰ. κ.έ.) ὑπῆρξε διαδομένη σέ μνημεῖα ὅλου του ἑλλαδικοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου ὅπως καί τῆς Κεντρικῆς Βαλκανικῆς, ἀφοῦ ἔγινε ἅγιος τῶν Σλάβων, προστάτης τῶν ἡγεμόνων τους¹⁴, λόγω τῆς μεταφορᾶς τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ λειψάνου στήν Πρέσπα.

Ὅσον ἀφορᾷ στόν Ἀ΄ Βίο, τά στοιχεῖα πού παρέχει ὀπωσδήποτε διασταυρώνονται μέ τόν πρῶτο Κανόνα, ἔργο τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου (816-886), ὁ ὁποῖος ὀρίζεται ὡς ἡ ἀρετηρία τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας γύρω ἀπό τήν τιμή τῶν λειψάνων τοῦ ἀγίου τῆς Λαρίσης. Ὁ Ἰωσήφ μετά τόν θάνατο τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορα Θεοφίλου στίς 20 Ἰαν. 842 ἐρχόμενος ἀπό Κρήτη διά ξηρᾶς διήλθε ἀπό τήν Ἀνατολική Θεσσαλία, κατευθυνόμενος μέσω Θεσσαλονίκης στήν Κων/πολη, ὅπου ἐφθασε πρῖν ἀπό τόν Φεβρουάριο 843 καί παραβρέθηκε στήν ἐορτή τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων (11 Μαρτίου 843). Ἐξ αὐτοῦ ὁ Δ. Σοφιανός πρότεινε ὅτι γνώρισε τόν ναῖο στό ὑποτιθέμενο διάστημα τῆς φιλοξενίας του στή Λάρισα¹⁵. Ἡ πρόταση τοῦ Δ. Σοφιανοῦ γιά τί χρονολόγησι τοῦ Ἀ΄ Βίου, ὅπως καί τοῦ πρῶτου Κανόνα, στά χρόνια τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων (843-845)¹⁶ τεκμηριώνεται ἀπό τό ἴδιο το κείμενο, στό ὁποῖο δίδονται πληροφορίες σχετικές μέ τόν θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως

¹¹ Mansi, 3, στ. 38, 44. Ἄ. Ἀβραμέα, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν*, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 27, Ἐν Ἀθήναις, 1974, 191.

¹² *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 686.

¹³ *Migne, PG*, 117, στ. 457.

¹⁴ Παρ. Χ. Παπαδημητρίου, Οἱ ἀπεικονίσεις τοῦ ἀγίου Ἀχιλλεῖου στὸν ἑλλαδικὸν ὄρειον καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς λατρείας του, ΔΧΑΕ, πέρ. Δ', τόμ. ΛΔ' (2013), 179-189.

¹⁵ Ἡ πρόταση τοῦ Δ. Σοφιανοῦ (Ὁ ἅγιος Ἀχίλλιος Λαρίσης, 101-103) γιά παραμονή τοῦ Ἰωσήφ στή Λάρισα ἰσχύει, ἀλλὰ ὄχι μέ βάση τά ἀναφερόμενα στὸν «Ἐτερο Κανόνα» (βλ. σημ. 10, ἀρ. 3), ὁ ὁποῖος ὅμως ἀποδεικνύεται ὅτι συνεγράφη τὸν 13ο αἰῶνα (Πρβλ. Δ. Σοφιανός, ὁ.π., 123-124, 173-177. Τό σίγουρο εἶναι ὅτι ὁ Ἰωσήφ εἶχε γνώσι τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀγίου, τὸν ὁποῖο περιγράφει στὸν δικὸν τοῦ Κανόνα.

¹⁶ Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχίλλιος Λαρίσης, 102-103, 120.

υπήρξε ή Άναστίλωση τῶν εἰκόνων¹⁷.

Σύμφωνα μέ τόν ἀνώνυμο συγγραφέα τοῦ Α΄ Βίου, ή ἐμφάνιση τῆς τιμῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου συνέβη 300 χρόνια μετά τήν κοίμησή του, καί ή «φανερώση», δηλαδή ένα εἶδος ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων, ἔγινε τήν 10η Φεβρουαρίου ἀγνώστου ἔτους¹⁸. Ἀλλά γιά νά μίν ἀναφέρει τήν ἐποχή, πρέπει νά ἦταν πρόσφατο γεγονός (9ος αἰ.). Σέ μεταγενέστερο χειρόγραφο τῆς μονῆς Κρυπτοφέρρης Ρώμης ὀρίζεται στίς 8 Φεβρουαρίου¹⁹. Δέν ἀπαντᾶται ἄλλη πληροφορία ἐπί τοῦ θέματος, κάπ πού σημαίνει ὅτι καί ἂν ἀκόμη ὑπῆρχε καθιερωμένη ἐορτή Ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἀγίου δέν ἐπικράτησε, ἐφόσον στή συνέχεια τό μεγάλο γεγονός ἦταν ή ἐορτή του στίς 15 Μαΐου (Μηνολόγια 10ου αἰ.) ἢ στίς 16 Μαΐου στόν κώδικα Κρυπτοφέρρης²⁰. Ἡ διαφορά ὀρίζει μία ἄλλη προσέγγιση τοῦ γεγονότος στήν Ἀνατολή (15 Μαΐου) ἀπό ὅ,τι στή Δύση (16 Μαΐου). Δέν ὑπάρχει ἀντινομία, θά ὑπῆρξε ένα διήμερο ἐορτῶν, Εἰσόδια (15) καί Ἐγκαίνια (16), δηλαδή καθιέρωση τοῦ νέου ναοῦ μέ τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Ὅλα τα παραπάνω στοιχεῖα πού περιγράφουν φιλολογικές πηγές τίθενται ὑπό δοκιμῆν ἀπό τότε πού ή βασιλική του Ἀγίου Ἀχιλλίου στό Φρούριο ἀνακαλύφθηκε (1978), στό πλαίσιο νέας διευθέτησης τοῦ χώρου μέ τήν ἀπομάκρυνση τῆς μέχρι τότε ἐβδομαδιαίας Ἀγορᾶς τῆς Λάρισας, ἀποκαλούμενης «Ἡ Τετάρτη», στόν χώρο τῆς ἀρχαίας Ἀκροπόλεως. Δέν ἔχει γίνει ἀκόμη ή τελική δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλά ὀρισμένες παρατηρήσεις φαίνεται νά δείχνουν ὅτι ή βασιλική κτίσθηκε τόν 6ο αἰῶνα (π.χ. ὑπάρχει ψηφιδωτό τῆς ἐποχῆς αὐτῆς) καί ὅτι περί τόν 8ο-9ο αἰῶνα κτίσθηκε ἐκ νέου²¹. Σύμφωνα μέ

¹⁷ Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 143, στχ. 275-276: «ὁ μέγας Ἀχιλλίος... τούς ὀρθοδόξους ἐν τῇ πίστει ἐστήριξε, τούς πολεμίους κατά κράτος ἐτροπώσατο», 143, στχ. 282-283: «μή καί θυμοῦ ἔργον οἱ δεῖλαι οἱ τοῖς ὀρθοδόξοις γένωνται», 144, στχ. 295-296: «...οὗτος τούς αἰρεσιάρχας καταβαλῶν, δόξα δέ τοῖς ὀρθοδόξοις γενόμενος». 145, στχ. 339-344: «...ὄν τρόπον καί νῦν ἀντετάξατο (ὁ Κύριος) καί κατέβαλε τούς ἀλαζόνας αἰρετικούς, μετ' ἤχου ἀπολέσας τό ἐκεῖνον μνημόσυνον· τήν δέ ὀρθόδοξον πίστιν ἐκράτουν στερεώσας αὐτήν εἰς αἰῶνα αἰῶνος...».

¹⁸ Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 147, στχ. 400-401: «Ὅθεν δῆ καί φανερόί τόν κρυπτόμενον, κατά τήν δεκάτην τοῦ Φεβρουαρίου...». Ἀντίστοιχα ὁ κανών τοῦ Ἰωσήφ (δ' ὠδή, γ' τροπάριο, βλ. Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 100) ἀναφέρει: «...Ἐν ἔτεσιν πλείοσιν ἐν τάφῳ κρυπτόμενος, φανεροῦσα πλουσίαις φτωχυσίας...».

¹⁹ J. Schirò, *Analecta Hymnica Graeca*, 176: «μνή Φεβρουαρίῳ ν' τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου» Cl. [=Crypt.Δ.α.ΙΧ].

²⁰ J. Schirò, *Analecta Hymnica Graeca*, 176, 398.

²¹ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, Λείψανα γλυπτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου ἀπό τῆ Βασιλικῆ «τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλίου» Λάρισας. Συμβολή στή μελέτη τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ μνημεῖου,

τή θεώρηση αυτή τὰ αρχαιολογικά δεδομένα συμφωνοῦν σέ γενικές γραμμές μέ τόν ἀριθμό 300 τῆς λήθης τοῦ ἁγίου, πού μπορεῖ νά ἐννοηθεῖ κυριολεκτικῶς, ὡς μεγάλη ἐπέτειος²². Ὑπάρχει ὁμως καί διαφορετική προσέγγιση τοῦ ὑλικοῦ²³. Μία μελλοντική δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς σπίν οὐσία μέλλει νά ἀποκαλύψει μία ἐκσκαφή πού φαίνεται νά ἔγινε τόν 8ο-9ο αἰώνα!

Ἡ οἰκοδομή τοῦ ναοῦ στό κέντρο τοῦ λόφου τόν 6ο αἰ. ἔγινε σέ ἐποχή πού ἡ πόλη συρρικνώνεται, ἐντειχίζεται γιά πρώτη φορά μέ πέτρινο τείχος ἐπί Ἰουστινιανού, λόγω ἀνασφάλειας ἀπό τίς ἐπιδρομές βαρβάρων²⁴.

Ἡ ἀνακομιδή τῆς 10ης Φεβρουαρίου, ἐλεγχόμενη ἀποκάλυψη τοῦ λειψάνου ἀπό τόν τάφο του γιά πρώτη φορά μετά ἀπό 300 χρόνια (Α΄ Βίος), δέν ἀναφέρεται ἀπό τόν συγγραφέα τοῦ Β΄ Βίου, ἀλλά ἀντί αὐτῆς σχολιάζεται μία ἄλλη ἐσωτερική διένεξη γιά τό λείψανο τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἀπεκρῦβη συνειδητῶς γιά μεγάλη περίοδο («χρόνοι πολλοί»). Τό ποίμνιο, οἱ εἰσερχόμενοι στόν ναό, χωρίσθηκαν σέ δύο ὁμάδες, οἱ τιμώντες τὰ ἅγια λείψανα καί οἱ θεωρούμενοι ὡς «βέβηλοι», οἱ ἀπειλοῦντες αὐτά²⁵. Ὅποτε οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ναοῦ, προφανῶς μέ ἐντολή του τότε μπτροπολίτη, ἀποφάσισαν νά τὰ κρύψουν. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τό σχετικό σημεῖο εἶναι τό μοναδικό ὅπου διαφέρουν οἱ δύο Βίοι, ἐκφράζοντας προφανῶς τήν κριτική στάση τοῦ παραγγελιοδότη μπτροπολίτη Θωμᾶ Γοριανίτη, τή βούλησί του νά ἀνανεώσει

ΑΕΘΣΕ, 2, 2006, Βόλος 2009, 457-473.

²² Οἱ μεγάλες ἐπέτειοι ἦταν μία ὑπαρκτή θεσμική λειτουργία στό Βυζάντιο, ὅπως καί πῶ πρὶν στή Ρώμη. Ἐπί τοῦ θέματος ἀνακομιδῆς λειψάνων ἁγίων γίνονταν ἐνίοτε μέ ἀφορμή μία τέτοια ἐπέτειο (π.χ. 100, 150 κ.ο.κ. χρόνια ἀπό τήν κοίμησι τοῦ ἁγίου), ἀλλά συνήθως συνέβαινε στό πλαίσιο ἐκτέλεσης οἰκοδομικῶν ἔργων, βλ. **Στ. Γουλοῦλης**, Οἱ ἐπέτειοι τῆς ἑκατονταετίας καί ὁ ρόλος τους σπίν δημιουργία ἔργων λόγου καί τέχνης, *Βυζαντικά* 20 (2000), 79-117, 91 κ.ε. (σχετικά μέ τό Βυζάντιο) 111-115 (μεγάλες ἐπέτειοι πού σχετίζονται μέ τήν τιμή τῶν ἁγίων).

²³ **Λάζαρος Δεριζιώτης**, Ἡ βασιλική καί ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου στή Λάρισα, Θεσσαλικό *Ἡμερολόγιο*, 67 (2-15), 255-263.

²⁴ **Μ. Κοντογιαννοπούλου**, Νέα στοιχεία γιά τήν παλαιοχριστιανική ὀχύρωση τῆς Λάρισας, *ΑΕΘΣΕ* 3 (2009), Βόλος 2012, 671-676.

²⁵ **Δ. Σοφιανός**, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης, 170-171, στχ. 687-697: «Συχνά παρῆλθον ἡμέρα καί οὐκέτι στάσις τῶν εἰσιόντων ἐγένετο οὐδε τίς παύσις πρὸς τήν συνδρομὴν τέ καί τήν συγκίνησιν. *Σύγχυσις* διὰ ταῦτα *τοῖς εἰσερχομένοις* τῷ θεῷ συντάγματι γίνεται. καντεῦθεν ἡ λάρναξ κρύπτεται καί καλύπτεται σῶμα ἱερόν, ἵνα μὴ βεβήλων τούτου χεῖρες ἐφάπτανται. Καί ἦν ὁ θησαυρὸς κεκρυμμένος ὡς τῷ Κρείττονι ἔδοξε, καί τό ἱερὸν κειμήλιον κεκαλυμμένον καί μὴ πρὸς χρῆσιν ἐγκείμενον. *Παρερρῦσαν ἐπὶ τούτοις χρόνοι πολλοί, ὡς οἱ τα αὐτοῦ ἐξιστορήσαντες* ἔφησαν. Καί πάλιν ἀνακαλύπτεται τό θησαυρίσμα, οὐκ οἶδα μὲν οὖν ὅπως, ἀνακαλύπτεται δ' οὖν. ...καί πάλιν αἱ τῶν μύρων βλύσεις, καί αὐθις αἱ τῶν νοσημάτων ἀπαλλαγαί...».

τόν παλαιό Βίο του αγίου Ἀχιλλίου, πού εἶχε γραφεί πρὸ 400 ἐτῶν²⁶.

Ὁ Ν. Μουτσόπουλος προτείνει ὅτι οἱ ἀπειλοῦντες τὸ λείψανο θὰ μποροῦσαν νὰ ἦταν Σλάβοι²⁷. Ὅμως αὐτοὶ δὲν εἶχαν δυνατότητα νὰ ἀπειλήσουν σέ τέτοιο βαθμὸ μία πόλη περιτειχισμένη μὲ ἰσχυρὸ τείχος ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. Δὲν ἀναφέρεται ἄλωση τῆς Λάρισας παρὰ μόνον ἀπὸ τὸν Συμεὼν τῶν Βουλγάρων τὸ 918²⁸ ἢ τὸ 922²⁹, ὁ ὁποῖος ὅμως, βαπτισμένος Χριστιανὸς καὶ ἐστεμμένος ἀπὸ τὸ Βυζάντιο βασιλείας, δὲν πείραξε τὸ λείψανο τοῦ αγίου. Εἶχε ὅμως τὴν πολιτικὴ του. Ἐξάλ-
λο οἱ μόνιμα ἐγκατεστημένοι Σλάβοι κατοικοῦσαν στὰ ἡμιορεινά ἢ ὄρεινά.

Ἡ ἀπόκριψη τοῦ λειψάνου ἦταν ἐσωτερικὴ ὑπόθεση τῶν Λαρισαίων (σύγ-
χρως) γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν κάποιους «βεβήλους» πού ὁ συγγραφέας τοῦ Α΄
Βίου ἀποφεύγει νὰ κατονομάσει. Κάποιοι, πιστοὶ μὲν ὡς «εἰσερχόμενοι» εἰς
τόν ναό, πού ὅμως ἀντιπαθοῦσαν τὰ ἅγια λείψανα. Μία φυσιολογικὴ πρόταση
εἶναι οἱ «βέβηλοι» νὰ σχετίζονται μὲ κάποιον ἐπεισόδιο τῆς Εἰκονομαχίας³⁰, καὶ
δίη στὴ δεύτερη ἂν καὶ ὄχι τόσο σκληρὴ φάση (815 κ.έ.), πού ἔληξε μὲ τὸν
θάνατο τοῦ Θεοφίλου (842), συζύγου τῆς Θεοδώρας³¹. Ἀνάμεσα σέ εἰκονομά-
χους καὶ εἰκονόφιλους ὑπῆρχε διαφορὰ νοοτροπίας ἐπὶ τῆς λατρείας, ὄχι μόνον
στό ζήτημα τῶν εἰκόνων. Κάτι συναφές συνέβη κι ἐδῶ, τὸ λείψανο ἀπεκρῦβη,
δὲν καταστράφηκε, ὅπως γινόταν ἐνίοτε παλαιά³². Εἶναι προφανές ὅτι δια-
σκευάζοντας ἐπὶ τὸ λογιότερον τὸν ἀρχικὸ Βίο τοῦ 9ου αἰ., ὁ συγγραφέας τοῦ
13ου αἰ. θεώρησε ἀδιανόητη τὴν ἄγνοια τῶν 300 ἐτῶν τῆς λήθης τοῦ αγίου καὶ
τοῦ τάφου ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του. Αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ δια-
σκευάσει τὸ ὑπὸ συζήτησιν χωρίο, τὴ λήθη ἑνὸς αγίου. Στὴν προσπάθεια αὐτὴ
ὅμως φέρνει στὴν ἐπιφάνεια ἄλλο γεγονός, τὸ ὁποῖο ἦταν γνωστὸ ἀκόμη τὸν
13ο αἰ., καὶ προφανῶς τὸ μετέφερε ὁ μπροπολίτης Θωμᾶς Γορριανίτης, μὴ ἀπό-

²⁶ Ὅταν λέγει «ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐξιστορήσαντες ἔφησαν» (βλ. προηγούμενη σημείωση), ἐννοεῖ ὅπωςδήποτε τὸν συγγραφέα τοῦ Α΄ Βίου, ἴσως καὶ ἄλλα κείμενα πού δὲν σώθηκαν.

²⁷ Ν. Μουτσόπουλος, Συμπληρωματικὰ δεδομένα γιὰ τὸν τάφο τοῦ διακονικοῦ τῆς βασι-
λικῆς τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλίου, *ΕΕΠΣΘ*, Ε΄ (1971-1972), 368-389, 372-374. Βλ. τοῦ ἰδίου, ἔκδ. ΚΒΕ
1989, τόμ. Β΄, 798 κ.ε.

²⁸ Α. Ἀβραμέα, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία*, 129-130.

²⁹ Γ. Κουλουράς, Σχετικὰ μὲ τὸν βίο τοῦ αγίου Νικολάου τοῦ Νέου (10ος αἰ.): μὴ νέα προ-
σέγγιση, *Βυζαντινά*, 22 (2001), 113-122, 120.

³⁰ Στ. Γουλοῦλης, Ὁ τάφος τοῦ αγίου Ἀχιλλίου, 231-235.

³¹ Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, τόμ. Β΄ 1 (610-867), ἔκδ. Βάνιας 1993, 187-
192, 202-203.

³² Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Ἀθῆνα 1978, 256, ὅπου πηγές μὲ μαρτυρίες ὅτι
κατεστράφησαν λείψανα αγίων. Β. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, II, Ἀθῆνα 1977, 15.

κρυψη για τόν κίνδυνο καταστροφής ή άρπαγής του λειψάνου. Είχε παραμείνει στην τοπική μνήμη, επειδή άφορούσε σέ άξιωματούχους τής βυζαντινής διοικήσεως που έκτελούσαν έντολές του Κέντρου, όχι στους κατοίκους ή σέ μέρος του κλήρου. Γι' αυτό ίσως δέν προσδιορίζεται ή ταυτότητα των «βεβήλων».

Γιά τά γεγονότα του 843 στή Λάρισα, δηλαδή μία νέα άρχή που έγινε στον ναό του άγίου Άχιλλίου, βοηθά και ή άνασκαφή στην Πρέσπα. Έδω όμως ένδιαφέρει ένα εύρημα, ίσως πολύ σημαντικό: βρέθηκαν στον τάφο του Διακονικού κομμάτια ξύλου, άπό ξύλινο κιβώτιο και ένα μολύβδινο έλίσσόμενο έλασμα με έπιγραφή χαρακτηριστική για λείψανα άγίου που χρονολογείται αυτή τίν έποχή, άν έχει διαβαστεί σωστά βέβαια. Περιέχει ένεπίγραφο έπίκληση και τοποθετήθηκε είτε στο ίδιο το ξύλινο κιβώτιο που μεταφέρθηκε με τά λείψανα τό 985 είτε ένδεχομένως σέ ένα νέο κιβώτιο που κατασκευάστηκε μετά τίν όποια καταστροφή του ναού τό 1072 άπό Φράγκους μισθοφόρους³³. Η έπιγραφή άναφέρεται στο περιεχόμενο τής λειψανοθήκης. Στην άρχή γίνεται έπίκληση στην Άγία Τριάδα, δίνοντας χαρακτήρα άφιερωτηρίου έγγράφου, έδω του άφιερωτη ή άφιερωτών (Ίβάνη Κουανουμς [= (Οι)κονόμης;] μίπως ό Οικονόμος κληρικός τής Μητροπόλεως, δεύτερος στην ίεραρχία;] κ.λπ. Η χρονολογία «στυ Μαΐου...» [ ] εΐναι τό έτος άπό κτίσεως κόσμου 6350 (=842 μ.Χ). Η μολύβδινη πλάκα πρέπει νά άναφέρεται στην κατάθεση των λειψάνων κατά τά έγκαίνια του ναού του άγίου Άχιλλίου, που έγιναν εις τό όνομα τής Άγίας Τριάδος στην Άγία τράπεζα, ή όποία έχει διπλή θεώρηση ως χώρος τής Σταυρώσεως στον Γολγοθά και τής Γεννήσεως στή Βηθλεέμ, σύμφωνα με τίν έρμηνευτική της Θείας Λειτουργίας. Προφανώς τά έγκαίνια προγραμματίστηκαν για τόν Μάιο 842³⁴.

Άναδεικνύεται έτσι τό χρονικό μεταίχμιο που προέκυψε με τόν θάνατο του εικονομάχου Θεοφίλου (20 Ίαν. 842). Άν άμέσως μετά δέν προέκυψε πρόβλημα άπό τους άπειλούντες τό λείψανο, τά έγκαίνια θά έγιναν κανονικά. Ειδάλλως θά τελέσθηκαν τίν έπόμενη χρονιά, τό 843 (6351 ά.κ.κ.) μετά τίν έπίσημη

³³ Η έπιγραφή, ή όποια άποκαταστάθηκε με τί συνδρομή του άείμνηστου καθηγητή Ν.Μ. Παναγιωτάκη, άναφέρει τά εξής: 1) Άριστερά: «ΨΦΚ» + «Έν όνόματι του Πατρός και του Υίου και του Άγίου Πνεύματος / νυν και άεί και εις τους αιώνας των αίωνων». / «Άνεσπίθη» / ς / τυ'. Στο κέντρο: «Έν τόπω κρανίου έσταυρώθης / ό Χριστός, έν φάτνη ένγεννήθης έωτηρ (σωτήρ;)». Στή δεξιά άκρη: «Μαΐου. / του δούλου / του Θεού / Ίβάνη Κουανουμς / και έξόδου +Κά ρφκιζυ+», βλ. Ν. Μουτσόπουλος, *Η Βασιλική του Άγίου Άχιλλίου* (1999), 99 κ.ε., εικ. 89-91, 107 (εικ. 105). Πρβλ. τίν άρχική άναφορά στο Ν.Κ. Μουτσόπουλος, *Η Βασιλική του Άγίου Άχιλλίου* (1989), τόμ. Α', 425-179.

³⁴ Κι έδω ισχύει ή προηγούμενη παρατήρηση ότι τά έγκαίνια τελούνται σέ μεγάλες έπετείες, όπως εΐναι οι έπέτειοι άπό κτίσεως κόσμου, βλ. Στ. Γουλούλης, *Οι έπέτειοι τής έκατονταετίας*, 108-111.

έορτή της 11ης Μαρτίου ή και τό επόμενο έτος 844, κ.ο.κ.³⁵ Ισχύει τό ίδιο έπιχείρημα πού πρόταξε ό Δ. Σοφιανός γιά τί χρονολόγησι τοῦ Α΄ Βίου καί τοῦ κανόνα τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, ό όποίος αποδίδει τίν κατάστασι πού υπήρχε τόν 9ο αἰώνα. Ἐμμεσα μόνον ό περιγραφόμενος χῶρος υποδηλώνει ροή μύρου από τόν τάφο³⁶.

Ἡ τιμή τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου ἀνανεώθηκε στήν 3η δεκαετία τοῦ 10ου αἰ. Ὁ τότε μητροπολίτης Λαρίσις παρήγγειλε τόν δεύτερο Κανόνα γιά τόν ἅγιο Ἀχιλλιο από τόν ὑμνογράφο Ἀρσένιο Ξένο (βλ. σμψ. 10). Τό πότε συνέβη αὐτό διασταυρώνεται από ἕναν ἄλλον Κανόνα πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων Ἀρμοδίου καί τῶν σύν αὐτῶ (11 Μαΐου), μελῶν τῆς ομάδας τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου Βουναίνης, ό όποίος μαρτύρησε από βαρβάρους ἐπί Λέοντος Σοφοῦ (886-912). Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου τιμᾶται σέ μία πολύ σημαντική ἡμέρα γιά τό Βυζάντιο, τά ἐγκαίνια τῆς Κων/πόλεως³⁷. Από ἐσωτερικές ἐνδείξεις τοῦ κεκέμενου αὐτοῦ, προβάλλοντος διπλή γιορτή πρὸς τιμὴν τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ (Ἀναλήψεως)³⁸ καί τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου καί τῶν σύν αὐτῶ³⁹, φαίνεται ότι ἡ έορτή τους ἔγινε πρώτη φορά στίς 11 Μαΐου 925 ἢ 926, συμπίπτοντας μέ τίν

³⁵ Μέ βάση τούς πίνακες στόν V. Grumel, *Traité d' études byzantines, I. La chronologie*, PUF, Paris 1958, 251, τό 843 τό Πάσχα ἔπεφτε στίς 22 Ἀπριλίου, ἐνῶ ἡ 15η καί 16η Μαΐου εἶναι στήν τέταρτη ἑβδομάδα τῶν συνάξεων, δηλαδή στή Μεσοπεντηκοστή (Τρίτη 15 Μαΐου 843: Εἰσόδια), **Τετάρτη 16 Μαΐου** 843: καθαγίασι ἀνήμερα Μεσοπεντηκοστή. Τά ἐγκαίνια γίνονταν συνήθως σέ ἐπίσημες ἡμέρες, ὅπως ἡ Μεσοπεντηκοστή. Ἀντίθετα τό 842 μέ τό Πάσχα στίς 2 Ἀπριλίου ἢ 15/16 Μαΐου συμπίπτει μέ τίν περίοδο μεταξύ Ἀναλήψεως καί Πεντηκοστής (11 Μαΐου: Ἀνάληψη (ἡμέρα Πέμπτη), 15 Μαΐου (Δευτέρα), 16 Μαΐου (Τρίτη), ἡμέρες χωρίς κάτι ἰδιαίτερο.

³⁶ *Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίος πατρός ἡμῶν Ἀχιλλίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσις τοῦ θαυματουργοῦ*, ἐκδ. Γεωργίου Μακροῦ, Ἐν Λαρίσισι 1896: 1) ὠδή α΄, τροπ. 3ο: «Ἰαμα πᾶσι ἡ τιμία θήκη σου ἀναπιγάζουσα...». 2) ὠδή γ΄, κάθισμα: «Ἡ θεία σου σορός... ὡς ἄλλη Σιλωάμ κολυμβήθρα ἐδείχθη, πηγὴν ἁγιάσματος παραδόξως ἐκβλύζουσα». Ἐπίσις: Ὠδή δ΄, 3ο τροπ. καί Ὠδή θ΄, τροπ. 1ο.

³⁷ J. Schirò, *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris*, IX, Canones Maii, C. Nikas collegit et intruxit, Roma, 1973, 91-104 (ff. 54-57, 374-376 (=σχόλια), 376-377 (=στιχηρά: ff. 51v). Δ. Σοφιανός, Ἀνέκδοτος κανὼν τοῦ μαρτυροῦ Ἀρμοδίου συνταχθεῖς ὑπό τοῦ Ἀρσενίου τῆς Κρυπτοφύρας (1Α΄ αἰών), ΕΕΒΣ 1972-1973, 104-109. E. Follieri, S. Ardomio martire in Tessaglia, *Analecta Bollandiana* 93 (1975), 313-348, 316, 323-326.

³⁸ Στόν Κανόνα τοῦ Ἀρμοδίου (βλ. προηγούμενη σημείωσι) μαζί μέ τούς τέσσερις ἁγίους ἑξαίρεται ό Χριστός Σωτήρ: Ὠδή ζ΄, τροπ. 3ο: «Συντρέχει τό βρότειον Ἑλλάδος πάσις φύλον ... **ἄμφο** ἐορπίν συστήσασθαι καί τῶ Σωτήρι βοῦσαι τά χαριστήρια». Ὠδή ν΄, 1ο τροπ.: «... ἡλικία πᾶσα ἔλκεται πόθῳ ὡμόν ἐν τῶ **τεμένει** τῶ Σωτήρι βοῶσα...». Ἡ ἐπικλίσις στόν Σωτήρα ὑπάρχει στήν Ὠδή Β΄, τροπ. 2ο καί στό Στιχηρό.

³⁹ Στό μεταξύ ἡ ἀνακομιδή τῶν λειψάνων τους εἶχε ἦδη γίνει στή Λάρισα από τόν μητροπολίτη Φιλίππο, πού κινεῖται ἐπί πατριάρχη Νικολάου Μυστικοῦ (α΄ εἰκοσαετία 10ου αἰ.), βλ. Δ. Σοφιανός, *Ἅγιος Νικόλαος ό Νέος ό ἐν Βουναίνη. Ἀνέκδοτα ἁγιολογικά κείμενα. Ἱστορικά εἰδήσις περι τῆς Μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας (Γ΄ αἰών)*, Ἐν Ἀθίναις 1972, 32, 76, 125-126, 157, σπχ. 187-194 κτλ.

Ἀνάληψη⁴⁰. Ἐπομένως ἡ ἔξαρση τῆς τιμῆς μέ νέους Κανόνες τῶν ἁγίων Ἀρμοδίου καί Ἀχιλλίου θά ἔγινε ἀπό τόν ἐπόμενο μνηστοπολίτη, τόν Ἰάκωβο, λόγιο, ἀδελφό τοῦ καθηγητῆ τῆς Μαγναύρας μνηστοπολίτη Νικαίας Βιθυνίας Ἀλεξάνδρου, ἐφόσον λίγο μετά τήν ἐπιδρομή τῶν Βουλγάρων τοῦ Συμεών περί τό 920 (918 ἢ 922) ἦταν αὐτός πού ἔφερε εἰς πέρας πολλά ἔργα⁴¹. Πιθανόν δέ ἀνανέωσε τήν λειτουργική ζωή τοῦ ναοῦ μέ τά λείψανα τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου καί τῶν σύν αὐτῷ, ὅπως καί τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου τήν ἴδια περίοδο, ἀκόμη καί τήν ἴδια χρονιά, ἐφόσον οἱ ἐορτές τῶν Λαρισαίων ἁγίων εἶναι πολύ κοντά (11 ἕως 15 Μαΐου).

Στόν νέο Κανόνα τοῦ Ἀρσενίου ἀναφέρεται ρητά πλέον ἡ ροή ἁγίου μύρου στή μορφή «ἐλαίου» ἀπό τή λάρνακα τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου⁴². Πλήθος προσκυνητῶν περνοῦν ἀπό τή Λάρισα⁴³. Ἀπό αὐτούς σῶθηκαν μερικά ὀνόματα ἀπό ἀγιολογικά κείμενα (Βαρνάβας καί Σωφρόνιος, Φαντίνος). Αὐτοί ὡς κληρικοί φιλοξενοῦνται, «προσεδρεύουν» στόν ναό τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου⁴⁴.

⁴⁰ **Στ. Γουλοῦλης**, Στή Λάρισα τοῦ 10ου αἰώνα: Ναός τοῦ Χριστοῦ [ ] καί τό ἱστορημένο πρόγραμμα τῶν ἁγίων Τεσσάρων Μαρτύρων, *Τριακοστό Ἐβδομο Συμπόσιο Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης, Πρόγραμμα καί περιλήψεις εἰσηγήσεων καί ἀνακοινώσεων*, Ἀθήνα 12, 13, καί 14, Μαΐου 2017, Ἀθήνα 2016, σσ. 55-56.

⁴¹ **Α. Ἀβραμέα**, *Βυζαντινὴ Θεσσαλία*, 129-130: «μετά Ἰακώβου... Λαρίσης τοῦ πρώτου μετά τήν καταδρομὴν τῶν Βουλγάρων ἰδίως αὐτὴν ἀναλώμασιν ἀναστήσαντος καί κόσμον αὐτῆ τέ καί τοῖς κτίμασι δόντος πλείονα».

⁴² **J. Schirò**, *Analecta*: 1) σ. 179, στχ. 65-71 (ὠδή δ΄, 1ο τροπ.): «τὴν σορὸν τῶν λειψάνων σου. καὶ γὰρ ἐκβλύζει θεῖον ἔλαιον ἡμῖν τῶν ἱαμάτων πάντοτε...». 2) σ. 180, στχ. 86-92 (ὠδή δ΄, 3ο τροπ.): «σορὸς βρύουσα τό ἅγιον ἔλαιον... τῶν πτωχῶν συλλήπτورا ἔλαιον αὐτοῖς παρεχόμενον». 3) σ. 181, στχ. 116-123 (ὠδή ε΄, 3ο τροπ.): «Ρεῖθρα βλύξεις, ὅσιε, ...ἐλαίου πάντοτε, ἐξ οὗ ἀλειφόμενοι αἰεί...». 4) σ. 182, στχ. 156 (κάθισμα): «Ἐν ἐλαίῳ ἔλαιον (ἕκδ. ἔλαιον) καὶ εὐσπλαγχνίαν ἢ σορὸς ἐκβλύζει σου...». 5) σ. 182-183, στχ. 156-164 (ὠδή ζ΄, 1ο τροπ.): «...ἢ θήκη σου... εὐωδιάζει ἡμᾶς ποταμίδον αἰεί... νόματα αὐτῆ τό ἔλαιον ἀναδίδωσιν». 6) σ. 184, στχ. 204-211 (ὠδή ζ΄, 2ο τροπ.): «...ἢ σορὸς σου τῶν λειψάνων ἐκ... χάριτος ἔλαιον δρόσου ὑπερβλύζουσα...». 7) σ. 185, στχ. 220-227 (ὠδή ζ΄, 3ο τροπ.): «Τό ἔλαιον βλύζουσα ἢ θήκη τῶν... λειψάνων σου, ...». 8) σ. 186, στχ. 252-262 (ὠδή θ΄, 1ο τροπ.): «Ἐξέον καθορὰ καὶ θαῦμα... πᾶς ὁ προσερχόμενος ἐν τῷ ναῷ σου. βρῦει γὰρ ἔλαιον ἢ λάρναξ... χρισμένοις πᾶσιν...», κ.λπ.

⁴³ Ἡ ὁδὸς Ἰταλίας-Πατρῶν-Ναυπάκτου ἢ Ἀθηνῶν-Λαρίσης-Θεσσαλονίκης ἦταν τώρα πὸ σημαντική, ἀφοῦ ἡ ὁδὸς Ἰταλίας-Δυρραχίου-Κων/πόλεως (ἢ Ἐγνατία) ἦταν ἐπικίνδυνη λόγω τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν **Α. Ἀβραμέα**, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία*, 74-78. **Ν. Οἰκονομίδης**, *The medieval Via Egnatia*, στί: *El. Zachariadou, The Via Egnatia under the Ottoman Rule 1380-1699*, *Halcyon Days in Crete II. A Symposium held in Rethymno*, 9-11 January 1994. 9-16.

⁴⁴ 1) Στόν Βίο τῶν ἁγίων Βαρνάβα καί Σωφρονίου κητόρων τῆς Μονῆς Σουμελά, κώδ. 268 Διονυσίου Ἁγίου Ὁρους, φφ. 440α-440β: ἐρχόμενοι ἐξ Ἀθηνῶν «...καὶ εἰσελθόντες ἀφίκοντο εἰς τόν πανάγιον ναόν τοῦ πανιέου ἱεράρχου Ἀχιλλίου τῆς αὐτῆς πόλεως προσέδρου... φιλοξενηθέντες δέ παρὰ τοῦ τότε ἀρχιερέως φιλοφρονῶς... ἀνεχώρησαν». Τό κείμενο γράφτηκε τόν 13ο αἰῶνα (μεταξὺ 1207 καί 1233) περιέχοντας πληροφορίες πού ἀνάγονται στίιν Α΄ χιλιετία, βλ. **Ὁδ. Λαμ-**

Ἡ πῖο σημαντικὴ προσωπικότητα πού ἐπισκέφθηκε τὸ προσκύνημα εἶναι ὁ ἅγιος Φαντῖνος. Ὁ Βίος του, πού συντάχθηκε περὶ τὸ 1000 ἀπὸ ἕναν Θεσσαλονικέα συγγραφέα, ἀναφέρει ὅτι παρέμεινε κάποιον μικρὸ διάστημα στὴ Λάρισα περὶ τὸ 966. Ἀναχωρώντας, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν ἀποχαιρετισμὸ, τοὺς εἶπε μὲ βαριά καρδιά: «Πόσο ὠραῖος εἶναι ὁ τόπος αὐτός, ἀλλὰ θὰ παραδοθεῖ στοὺς ἐχθρούς». Τοῦ εἶπαν τότε ὅτι αὐτὸ συνέβη ἤδη (ἐννοώντας μᾶλλον τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν Βούλγαρο Συμεὼν πρὸ πεννίτα ἐτῶν). Κι ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ἐτσι ὅπως θὰ γίνῃ ἀνυπόφορο τώρα δὲν ἔχει γίνῃ ποτέ ἄλλη φορὰ»⁴⁵.

Μετὰ ἀπὸ μιὰ δεκαπενταετία συνέβησαν φοβερὰ γεγονότα στὴ Λάρισα. Τὸ 976 ἔγινε ἡ ἐπανάσταση τῶν Κομνητοπούλων, καὶ ὁ Σαμουὴλ, ὁ τελευταῖος γιὸς τοῦ ἀρμενικῆς καταγωγῆς κόμη Νικολαίου, ἀξιωματοῦχου πρῶτα του Βυζαντίου καὶ μετὰ τῶν πληθυσμῶν τῆς Κεντρικῆς Βαλκανικῆς, ἄρχισε νὰ πολιορκεῖ τὴ Λάρισα. Τὸ περιέργον ἦταν ὅτι δὲν ἔκανε μάχες, ἀλλὰ ἐμφανίζοταν ἐπὶ συνεχεῖς τρεῖς χρονεῖς, ὅταν οἱ κάτοικοι ἦταν ἔτοιμοι νὰ θερίσουν καὶ τοὺς ἀπέτρεπε. Ἡ Λάρισα ὑπέφερε ἀπὸ πείνα καὶ τελικὰ παραδόθηκε τὸ 985 (ἢ 986, ὅπως δέχονται ἄλλοι ἐρευνητές). Ὁ Σαμουὴλ ὅμως, περιέργως, δὲν πείραξε κανέναν, ἀλλὰ μετέφερε τὸ λείψανον ἀλλὰ καὶ τοὺς κατοίκους στὴν Πρέσπαι⁴⁶, ὅπως λεγόταν ἡ πόλις πού βρισκόταν στὸ σημερινὸ νησί τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, ἀλλὰ τότε, ἐνωμένη μὲ τὴν ξηρὰ, ἦταν μιὰ χερσόνησος⁴⁷. Ἐκεῖ εἶχε τὰ ἀνάκτο-

---

ψίδης, Ἡ ἱστορικότητα σέ ἀγιολογικὰ κείμενα τῆς ποντιακῆς περιοχῆς, *Οἱ ἥρωες τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Οἱ νέοι ἅγιοι, 8ος-16ος αἰ.*, ἐπιμ. Ἔλ. Κουντουρά-Γαλάκη, ΕΙΕ – ΙΝΕ, Διεθνὴ Συμπόσια 15, Ἀθήνα 2004, 65-89. 2) Στὸν Βίο τοῦ ἁγίου Νικολαίου Νέου (διασκευὴ Ἀχαϊκοῦ, βλ. **Δ. Σοφριανός**, Ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος, 157: ὁ δούξ Εὐφηνιανὸς ἀπὸ Θεσσαλονίκη «εὐχαί καὶ δεήσεις καὶ ἀγρυπνία τοῦτον συχναί καὶ πρὸς τῆ τοῦ ἁγίου λάτρνακι βλέπων αὐτῶ καθ' ἐκάστην ἐνοχλῶν οὐκ ἐπαύετο». Βλ. **Στ. Γουλούλης**, Ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, 223-224.

⁴⁵ **E. Follerti**, *La Vita di S. Fantino il Jovane. Introduzione, testo greco, traduzione, commentario e indici*, Subsidia Hagiographica no 77, Bruxelles 1993, 32-33, 66, 442-444: «...καταλαμβάνει τὴν Λάρισσαν. **Χρόνω δέ ἱκανῶ τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου προσεδρεύσας**, καὶ τὸν συνήθη σπόρον τῆς ἐαυτοῦ διδασκαλίας ἐγκατεσπίρας, ἔξω μὲ τοῦ ἄστεος διερχόμενος, «ᾧ τόπος, ἔφη, ὡς κάλλιστος, καὶ **τοῖς ἐχθροῖς ἐκδοθήσεται**». Ὡς δέ τὸν λόγον πλείστοι ἀκίκοσαν, καὶ «Τοῦτο, πάτερ, ἔφησαν, γέγονεν», ὁ μέγας «Οὐδέποτε, ἔφη, ἄλλοτε ὡς νῦν γενέσθαι μέλλει βαρύτατον». [βλ. **P. Γιαννοπούλου**, La Grèce dans la Vie de S. Fantin, *Byzantion*, 65 (1995), 475-494, 478 κ.ε., 481-484. Τὸ ἐπαναλαμβάνει το *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, 224, στχ. 29-33: «ἐκεῖθεν εἰς Λάρισσαν καταντᾷ, **καὶ ἱκανὸν χρόνον τῷ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου προσεδρεύσας τάφω**, τὸν συνήθη τῆς διδασκαλίας σπόρον ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς κατασπίρας, ἐν Θεσσαλονίκῃ ἔρχεται...».

⁴⁶ **Κεκανμένος**, *Στρατηγικόν*, Μετάφραση-εἰσαγωγὴ-σχόλια Δημήτρης Τσουγκαράκης, Ἄγρωσις, Ἀθήνα 1993, 214-216.

⁴⁷ **M. Παῖσιδου**, Ἅγιος Ἀχιλλῖος 1996-1998. Συμπεράσματα καὶ προβληματισμοί, *AEMΘ*, 12 (1998), 527-542, 535-536, ἡ ὁποία ὑπολογίζει ὅτι ὀφείλεται σέ σεισμὸ στὶς ἀρχές τῆς Τουρ-

ρά του κι εκεί λίγο αργότερα έκτισε τόν αρχιεπισκοπικό ναό τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου⁴⁸. Στή Λάρισα ἄφησε, σύμφωνα μέ τόν συγγραφέα τοῦ Β΄ Βίου, ἕνα μέρος τοῦ λειψάνου: «ἡ λάρναξ παρὰ Λαρισσαίοις καί τί μέρος τοῦ λειψάνου»⁴⁹.

Αὐτό πού διακρίνεται ξεκάθαρα εἶναι ὅτι ὁ τριετής ἀποκλεισμός γιά τήν ἀναίμακτη κατάκτηση τῆς Λάρισας καί τήν ἀρπαγή τοῦ λειψάνου τοῦ πολιούχου τῆς πόλεως κρύβει κάτι σήμερα μί κατανοητό. Ἡ κατάσχεση λειψάνου δέν ἐθεωρεῖτο ἀδίκημα τότε καί κατά μία ἔννοια λογιζόταν ὡς οἰκονομία (=ἐξαίρεση τοῦ κανόνα) γιά νά φωτισθοῦν καί ἄλλοι λαοί, ὅπως ἀκριβῶς διατυπώνει ὁ συγγραφέας τοῦ Β΄ Βίου καί τοῦ τρίτου Κανόνα. Θά ἔδειχνε ὅτι τό ἔκανε ἀπό εὐσέβεια στόν ἅγιο, κι ἔτσι ἐξηγεῖται ὡς ἕνα σημεῖο γιατί δέν προέβη σέ σφαγές καί λεπλασίες, θά κατέστρεφε τήν εἰκόνα τῶν «ἀγαθῶν» προθέσεων του. Ὅσον ἀφορᾷ δέ στή μεταφορᾷ τῶν κατοίκων, ἀποσκοποῦσε στήν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσας. Ἔχει συμβεῖ στήν Ἱστορία κατ' ἐπανάληψιν. Γιά ποιό λόγο ὅμως προχώρησε στήν ἀνάδειξη τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου τῆς Λάρισας, ἀφιερώνοντας στό ὄνομά του τήν Ἀρχιεπισκοπή; Ἄν δέν συνέβαινε αὐτό, θά ἐρμηνευόταν ἀπλῶς ὅτι ἤθελε νά δώσει αἴγλη μέ τήν κατοχή ἁγίων λειψάνων, ὅπως ἦταν τότε καύχημα κάθε πόλεως νά ἔχει ἅγια λείψανα. Ἡ ἀφιέρωση τῆς βασιλικῆς στόν Λαρισαῖο ἅγιο ἔχει νά κάνει μέ πολιτική. Ὁ Σκυλίτζης ἀναφέρει ρητά ὅτι τούς Βλάχους τῆς Λάρισας «συμμάχοις ἐχρῆτο»⁵⁰. Τό ποιμνιο τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, οἱ Λαρισαῖοι καί οἱ Θεσσαλοί, ἦταν κατά ἕνα μέρος λατινόφωνοι, οἱ ἀποκαλούμενοι μόλις τόν 10ο αἰώνα Βλάχοι, ζώντας στή Θεσσαλία τουλάχιστον ἀπό τήν ὕστερη ρωμαϊκή περίοδο⁵¹. Ὁ ναός μαζί μέ τό λείψανο δείχνει τίς φιλοδοξίες τοῦ Σαμουήλ νά δημιουργήσει ἕνα νέο κράτος, αὐτοκρατορία, στηριγμένο ὄχι μόνον στό σλαβικό-βουλγαρικό στοιχεῖο, ἀλλά καί στό ἐντόπιο, ἑλληνόφωνο καί λατινόφωνο.

Ὁ Βασίλειος Β΄ ὅμως, ἀφοῦ νίκησε τόν Σαμουήλ τό 1004/5, συνῆψε συμφωνία μαζί του νά μείνει «ἄρχοντας» τῶν Βουλγάρων, ἀλλά οὐσιαστικά σέ ἐδάφη ἐκτός τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας⁵². Ὅπωςδήποτε θά ἔπαυσε νά λέγεται «τσα-

---

κοκρατίας πού ἀνέβασε τί στάθμη τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης.

⁴⁸ I. Thurn (ed.), *Ioannis Scylitzae*, 330.

⁴⁹ Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος, 171, σπχ. 703-704.

⁵⁰ I. Thurn (ed.), *Ioannis Scylitzae*, 330.

⁵¹ Α. Ρίζος, Γύρω ἀπό τούς ἐπισκόπους Στέφανο καί Ἀχιλλιο, *Τά Ἱστορικά*, τόμ. 25, τεύχ. 47 (2007), 474-489, 477-479, ὅπου βιβλιογραφία.

⁵² Paul Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, 26-30. Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A political Study of*

ρος τῶν Ρωμαίων», ιδίως τῶν λατινοφώνων. Μὲ τὴ λήξη τῶν πολέμων ὁ Ἅγιος Ἀχίλλιος Πρέσπας ὡς ἀρχιεπισκοπικός ναὸς ὑποβαθμίσθηκε ἀπὸ τὸν Βασίλειο Β΄, ἡ ἀρχιεπισκοπὴ μεταφέρθηκε στὴν Ἀχρίδα καὶ δὲν γίνετα ποτέ λόγος γι' αὐτὸ τὸ μνημεῖο σὲ ἐπίσημα ἔγγραφα, ἀκόμη καὶ στὰ σιγίλλια τοῦ Βασιλείου Β΄ (1019 κ.έ.) ὑπὲρ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος (1019 κ.έ.). Πλήγμα ἦταν ὅτι 50 χρόνια μετὰ, τὸ 1072, ἡ βασιλικὴ τῆς Πρέσπας λεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς Φράγκους μισθοφόρους⁵³. Ἡ περιθωριοποίησι τοῦ ναοῦ ἦταν προάγγελος γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ τὸν 14ο-15ο αἰ., παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἔτσι καλύφθηκε μὲ πεσμένα ὑλικά τῆς ὀροφῆς τὸ λείψανο τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου γιὰ αἰῶνες.

Ἐπιστρέφοντας στὴ Λάρισα, ἡ πόλι συνέχιζε τὴ ζωὴ τῆς καὶ μετὰ τὸ 985, προφανῶς δὲν μετακινήθηκε ὅλος ὁ πληθυσμός, ἀφοῦ ἤδη τὸ 997 ὑπάρχει μητροπολίτης, ὁ Στυλιανός⁵⁴. Τὸν 11ο αἰῶνα ἡ πόλι ἀκμάζει, παραμένει ἔδρα τοῦ Θέματος Ἑλλάδος⁵⁵.

Τὸν 13ο αἰῶνα, ἐμφανίζεται ὁ μητροπολίτης Θωμᾶς Γοριανίτης νὰ ὀρίζει τὸν συγγραφέα τοῦ Β΄ Βίου νὰ ἀνανεώσει τὸν παλαιὸ ἀρχικὸ Βίο. Πιθανώτατα ὁ ἴδιος συγγραφέας συνέγραψε καὶ τὸν τρίτο Κανὸνα τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου, ὁ ὁποῖος ἀρχικὰ ἀποδόθηκε στὸν Ἰωσήφ Ὑμνογράφο. Ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου ἐκφράζονται οἱ ἴδιες βασικὲς ιδέες: ἡ Λάρισα ἀλώθηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἔχασε τὸ λείψανο, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐνοχλεῖ πλέον, διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι λαοί, τοὺς ὁποῖους φωτίζει⁵⁶. Ἡ μυροβλυσία στὸν ναὸ τῆς Λάρισας συνεχίζεται⁵⁷.

Γιὰ τὸν ἀνώνυμο συγγραφέα ποῦ ἀνέδειξε ὁ μητροπολίτης Θωμᾶς ὁ ἅγιος

the Northern Balkans, 900-1204, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 69.

⁵³ Εὐδ. Τσολάκης, *Ἡ συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη*, 166, στχ. 4-9: «...οἶγε μὴν Ἀλαμάνοι καὶ Φράγκοι... **καθαίρουσι** μὲν τὰ ἐν τῇ Πρέσπα τῶν Βουλγάρων **ὑπολελειμμένα βασιλεία, σκυλεύουσι** δὲ καὶ τὸν ἐκεῖσε ναόν, ὃς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀγίου Ἀχιλλείου ἵδρυται, μηδενός τῶν ἐκεῖσε φεισάμενοι ἱερῶν, ὧν τινὰ μὲν αὐθις ἀνεσώθησαν, τὰ δὲ λοιπὰ ὁ στρατὸς διανειμάμενοι εἰς χρῆσιν ἰδίων μετεσκεύασαν». V. Kravari, *Villes et villages de Macedoine occidentale*, Editions P. Lethielleux, Paris 1989, 371.

⁵⁴ Ἀ. Ἀβραμέα, *Βυζαντινὴ Θεσσαλία*, 193.

⁵⁵ Ἀ. Ἀβραμέα, *Βυζαντινὴ Θεσσαλία*, 32-33.

⁵⁶ St. Gouloulis, *The ἕτερος κανὸν*, 460-461.

⁵⁷ α) ὠδή α΄, 2ο τροπαιό, Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος, 173, στχ. 9-16, St. Gouloulis, *The ἕτερος κανὸν* το Saint Achillios, 464, στχ. 9-12: «οἱ τῆ σεπτῆ σου προσόντες λάρινακα τίν τῆς ὁμοῦ χάριν, ἦνπερ ἀναδίδουσι, ἧς καγὼ γενόμενος θεωρός καὶ αὐτόπτης οὐ παύσομαι διηγούμενος...». β) ὠδή δ΄, 1ο τροπ., St. Gouloulis, 466, στχ. 61-62: «Οἱ τῆ θήκη προστρέχοντες τῇ μυροσταγῇ τίν χάριν ἀντλήσατε τῶν θαυμάτων τοῦ μάκαρος τίν ἀφθόνως πᾶσι χοιμένην πιστοῖς». γ) ὠδή ε΄, 1ο τροπ., St. Gouloulis, στχ. 466, 85-91: «...ἡ δὲ γῆ τὸ σῶμα, τὸ μακάριον ὄντως ἐπλούτησεν ἀναβλύζον πᾶσι τοῖς προσιοῦσι τὰς ἰάσεις καὶ προχέων ἀφθόνως τὸ ἔλαιον».

Ἀχιλλίος εἶναι πλέον ἅγιος τῆς Εὐρώπης: ἦλθε στή Λάρισα, ἀλλά προηγουμένως ὡς ἱεραπόστολος ἔκανε περιοδεῖες, ἐπισκέφθηκε τόν Παναγίو Τάφο καί αὐτή τή Ρώμη, τούς τάφους τῶν ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου⁵⁸. Ὅποτε καί οἱ Σλάβοι τῆς Βαλκανικῆς δικαιοῦνται κατά κάποιον τρόπο νά τόν κατέχουν. Τήν ἐποχή ἐκεῖνη δέν ὑπῆρχε μόνον τό παλαιό κέντρο τῆς Πρέσπας, ἀλλά καί ἕνα νέο, στό Ἀρίλιε τῆς Σερβίας, λέξη πού παράγεται ἀπό τό ὄνομα «Ἀχιλλίος», ἀπό τόν ὑπάρχοντα ναό τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἀρχιεπισκοπικός ναός τῶν Σέρβων (1219)⁵⁹.

Οἱ Σέρβοι ὅμως, ἐπαναλαμβάνοντας τήν πολιτική τοῦ Σαμουήλ, ἔκαναν τόν ἅγιο Ἀχιλλίον ἐθνικό τους ἅγιο. Τόν 14ο αἰ. ὁ ἑτεροθαλής ἀδελφός του αὐτοκράτορα (1346) Στεφάνου Δουσάν, ὁ Συμεών, μέ τόν τίτλο τοῦ βασιλέα κατέλαβε τή Θεσσαλία τό 1359, ἔχοντας ἔδρα τά Τρίκαλα, ὅπου διέμενε ὁ μπροπολίτης Λαρίσης. Ὁ τάφος ὅμως τοῦ ἁγίου στή Λάρισα ἀναφέρεται σέ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀντωνίου στά μέσα του 14ου αἰ.⁶⁰ Δέν εἶχε ὅμως ἡ πόλη πλέον πολλούς κατοίκους, διότι ἡ περιοχή δέν ἐνέπνεε ἀσφάλεια, κυρίως μετά τήν ἐμφάνιση τῶν Καταλανῶν τό 1310, τόν ἐμφύλιον τοῦ 1318, ὅταν ἡ πόλη ἔγινε «αἰοίκτης» καί «ληστῶν ὀρμητήριον»⁶¹, τίς ἐπιδρομές Σελτζούκων πειρατῶν, ἡ λοιμικές ἀσθένειες⁶². Μέ τόν ἐρχομό τῶν Ὀθωμανῶν (1387/88) ὁ ναός δέν ἀντέξε περισσότερο καί κατεδαφίστηκε. Δέν θά ἔγινε τζαμί, ἐπειδή οἱ λίγοι Λαρισαῖοι δέν ἀντιστάθηκαν.

Τό 1981 ἡ περιπέτεια τῶν λειψάνων, πολιτική καί ἐκκλησιαστική, εἶχε ὀλοκληρώσει τόν κύκλο της. Ὁ ἅγιος βρίσκεται σωματικῶς στήν πατρίδα του, γιά τήν ὁποία τόσο ἀγωνίστηκε! Περιγράφεται, ἄλλωστε, στά ἀγιολογικά του κείμενα ὡς ποιμένας μέ μεγάλη ἀγάπη στό ποίμνιό του.

⁵⁸ Δ. Σοφιανός, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος, 138 (Α΄ Βίος), 155-156: «...κακεῖθεν εἰς Ῥώμην, ταυτόν δέ εἰπεῖν εἰς πᾶσαν Εὐρώπην...».

⁵⁹ St. Gouloulis, «The ἑτερος κανόν», 462, ὅπου βιβλιογραφία.

⁶⁰ Β. Ψευτογκάς (ἐκδ.), Ἀντωνίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης λόγοι θεομπορικοῦ δεσποτικοῦ ἀγιολογικοῦ, ἐκδοτικός οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2002, 369-370.

⁶¹ Β. Ψευτογκάς (ἐκδ.), Ἀντωνίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης λόγοι, 366, σχ. 7-14. Γιά τή σημασία τῶν ὄρων βλ. Στ. Γουλούλης, Ἡ «αἰοίκτης» Λάρισα καί ἡ ἀνασπίλωση τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Τρικάλων (c. 1332, 1362): Βιβλικά ἀρχετύπα καί ἱστορικά ἀντίτυπα, Βυζαντινά 29 (2009), Θεσσαλονίκη 2010, 163-198.

⁶² Α. Ρίζος, «Τό δουλεμπόριο, ἡ ἐρήμωση τῆς Ἀνατολικῆς Θεσσαλίας κατά τόν 14ο αἰῶνα καί οἱ Ὀθωμανοί», Τά Ἱστορικά, τόμος 26, τεύχος 50 (2009), 59-72.